

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.91/95

Андрієвська Л. О.,
*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Очеретян К. О.,
*студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРО ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ON THE QUESTIONNAIRE OF THE JUDGMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

У статті проаналізована діяльність Європейського суду з прав людини в Україні, визначений порядок застосування рішень Європейського суду з прав людини в якості джерел права в Україні.

Ключові слова: суд, права, рішення Європейського суду з прав людини, закон.

В статье проанализирована деятельность Европейского суда по правам человека в Украине, определен порядок применения решений Европейского суда по правам человека в качестве источников права в Украине.

Ключевые слова: суд, права, решение Европейского суда по правам человека, закон.

The article analyzes the activities of the European Court of Human Rights in Ukraine, defines the procedure for applying the decisions of the European Court of Human Rights as sources of law in Ukraine.

Key words: court, law, decision of the European Court of Human Rights, law.

Європейський суд з прав людини на сьогодні є одним із найбільш дієвих та ефективних механізмів захисту прав і свобод в Європі. Можливість звернення до такого наднаціонального судового органу являє собою новий етап інтеграції правових систем держав Європи, що включає ряд позитивних і негативних аспектів. До негативних можна віднести складності, які виникають під час виконання рішень Європейського суду з прав людини, застосуванням його практики національними правозастосовними й правотворчими органами.

Актуальність теми пояснюється також геополітичними інтересами України, які визначають необхідність інтеграції нашої держави в європейський політичний, економічний та інформаційний простір. Така інтеграція неможлива без входження України в єдиний правовий простір європейських держав, що передбачає спільність базових інститутів громадянського суспільства, одним з яких є право власності. Наразі Україна переживає період входження до європейського економічного, політичного та правового простору. З огляду на необхідність приведення українського законодавства у відповідність до норм і стандартів міжнародного права вкрай важливим є вивчення міжнародного досвіду та європейської правової доктрини [1, с. 293].

Вивчення судової практики вказує на той факт, що застосування рішень Європейського Суду є доволі рідким. Також однією із найгостріших проблем вітчизняного судочинства є реальне виконання

судових рішень. Важливість теми зумовлена реаліями сьогодення, тому буде доречно поглянути на це питання саме в площині застосування та виконання зазначених рішень.

Мета даної статті полягає у визначенні проблемних аспектів застосування рішень Європейського суду з прав людини в якості джерел права в Україні, а також у пошуку можливих шляхів їх усунення.

Проблемами практичного використання рішень Європейського суду з прав людини як джерел права присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Єршов В.В., Свінтов В.С., Караманукян Д.Т., Рабінович П.М., Федик С.Є., Туманов В.О., Дудаш Т.М., Шевчук С.О., Блекстоун В., Роулз Дж., Рі Е. та інших.

Україна, ступивши на шлях європейської інтеграції, в 1995 р. стала повноправним членом Ради Європи, а згодом приєдналася до одного з основоположних документів із захисту прав людини, який був прийнятий Радою Європи, – Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р. Так, Законом України від 17 липня 1997 р. Конвенція й протоколи до неї були ратифіковані Україною. Відповідно до цього Закону положення Конвенції були імплементовані в національне законодавство, й Україна повністю визнала обов'язковість і «без укладення спеціальної угоди» юрисдикцію Суду у всіх питаннях, які стосуються тлумачення й застосування Конвенції [4]. Крім того, 23 лютого 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про виконання

рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», що, зокрема, націлений на «усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав і основоположних свобод і протоколів до неї» [5]. Заслугує на увагу норма вказаного Закону про те, що національні суди під час розгляду справ застосовують Конвенцію й практику Суду як джерело права [3, с. 8].

Згідно із статтею 46 Конвенції держави – учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, в яких вони є сторонами. Тобто, здавалося б, що очевидним є той факт, що джерелом права в Україні є лише ті рішення Суду, які винесені за результатами розгляду справ, в яких стороною є Україна. Проте щодо цього питання виникає ряд проблем. Зокрема, все частіше вказується на те, що держави-учасниці Конвенції повинні брати до уваги не лише «власні» постанови, але й рішення, винесені по відношенню до третіх країн. «Держави, які не являлись сторонами в конкретній справі, повинні виносити більше уроків із таких постанов, оскільки вказані постанови можуть навчити їх, як уникнути подібних порушень в майбутньому і відповідним чином змінити власну правову систему і правозастосовну практику. Якби держави-учасниці добре знали стандарти, які впливають із рішень Європейського суду по відношенню до інших країн і належним чином здійснювали би зміни у своїх правових системах чи правозастосовній практиці, це скорочувало б і кількість скарг, які подавалися б до Європейського суду» [2, с. 288].

Звертаючись до статистичних даних, можемо зазначити такі дані: за 2016 рік Європейський суд з прав людини отримав 18 150 заяв від українців. З них 65% стосуються невиконання рішень національних судів, при цьому Європейський суд розглядає тільки двадцять частину всіх звернень. Також він зазначив, що в середньому від України надходить тисяча заяв на місяць. Однак приблизно 95% вступників заяв, визнаються ЄСПЛ неприйнятними, тобто такими, в яких визнано порушення Україною взятих на себе зобов'язань, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Найбільш актуальною на сьогодні проблемою у сфері діяльності Європейського суду з прав людини можна назвати примусове виконання рішень Суду. У Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV» зазначено, що Рішення є обов'язковим для виконання Україною. Ст. 3 зазначеного Закону регламентує, що виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України. Ця норма забезпечує відшкодування шкоди державою-відповідачем стягувану. Вважаємо за необхідне розтлумачити поняття «стягувач» у контексті правовідносин в Європейському суді з прав людини.

Відповідно до ст. 1 Закону стягувач – це: а) особа, за заявою якої Європейським судом з прав людини постановлено Рішення; б) її представник, правонаступник; в) особа (група осіб), на користь якої

рішенням Європейського суду з прав людини визначено обов'язок України в міждержавній справі.

Конвертація коштів, присуджених Судом, оформлення платіжних документів (платіжного доручення) проводиться Міністерством юстиції України як органом, відповідальним за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень, з урахуванням особливостей, вищезазначених нормативно-правовими актами та законодавством України, відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення платежів, пов'язаних із виконанням рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 р. № 408.

У даному випадку важливо наголосити на тому, що розпорядником коштів по рішенням Європейського суду з прав людини є Міністерство юстиції України, а не Відділ примусового виконання рішень Державної виконавчої служби України або Державна виконавча служба України, тому що виникає багато випадків щодо неправильного розуміння розподілу повноважень між цими органами.

Виконання рішень здійснюється в добровільному (самостійному) порядку, без заходів примусового виконання, за рахунок коштів Державного бюджету України, шляхом направлення Департаментом планово-фінансової діяльності, бухгалтерського обліку та звітності Міністерства юстиції України офіційного перекладу рішення, платіжного доручення та постанови про відкриття виконавчого провадження до Державної казначейської служби України для оплати на користь стягувача. Виконання рішень Суду передбачає виплату стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального та загального характеру.

За загальним визначенням ст. 1 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відшкодування – а) сума справедливої сатисфакції, визначена рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначена в рішенні Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання або в рішенні Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації сума грошової виплати на користь стягувача.

Відповідно до ст. 13 Закону заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: а) внесення змін до чинного законодавства та

практики його застосування; б) внесення змін до адміністративної практики; в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів; г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана з правозастосуванням, а також із триманням людей в умовах позбавлення свободи; д) інші заходи, які визначаються – за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи – державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень. Відповідно до ст. 10 Закону № 3477-IV заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції; б) інші заходи, передбачені в Рішенні.

Відповідно до ст. 5 Закону № 3477-IV протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 11 цього ж Закону контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у Рішенні, що здійснюються під наглядом Комітету міністрів Ради Європи, покладається на Орган представництва.

Таким чином, на відміну від відшкодування моральної та матеріальної шкоди, Суд не може встановити державі, які саме заходи необхідно вжити щодо відновлення порушених прав заявника. Також нормами Законів № 3477-IV та № 606-XIV не визначено механізму виконання рішень національних судів, які Уряд України згідно з рішенням Суду зобов'язався виконати. Відповідно до частини першої статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Відповідно до статті 13 Віденської конвенції про право міжнародних договорів для цілей тлумачення договору поряд із контекстом термінів договору враховується, зокрема, практика застосування договору. Відповідно до пункту 1 статті 32 Конвенції на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї поширюється юрисдикція Європейського суду.

Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини «Войтенко проти України» виконання рішення про стягнення коштів з державної установи могло бути здійснено лише за умови, якщо б такі витрати були попередньо передбачені в законі про державний бюджет. Причина невиконання судового рішення про стягнення коштів із державної установи

полягає саме у відсутності відповідних законодавчих заходів, які б забезпечували виконання цього рішення, а не в бездіяльності органу ДВС.

До аналогічного висновку прийшов Європейський суд у справі «Ромашов проти України». Зокрема, Суд зазначив, що виконання у відношенні державного органу може бути здійснене лише в тому випадку, якщо державою передбачені та визначені асигнування на відповідні видатки Державного бюджету України шляхом здійснення відповідних законодавчих заходів. Факти справи свідчать про те, що протягом періоду, що розглядається, виконання відповідного судового рішення перешкоджала саме відсутність законодавчих заходів, а не неналежне виконання своїх обов'язків державними виконавцями.

Також згідно з рішенням Європейського суду «Козачек проти України» встановлено, що в українському законодавстві ні суди, ні виконавча служба не мають права скасувати закони або зобов'язувати державу вносити зміни в закон про бюджет.

Характер рішень ЄСПЛ і той факт, що обов'язок держави виконати рішення Суду не ставиться в залежність від волі особи, на користь якої Європейський суд виніс рішення, зумовлюють специфіку виконання таких рішень. Європейський суд із прав людини, на відміну від національних судів, не видає виконавчих листів, і особа не зобов'язана ні самотійно пред'являти рішення до виконання, ні будь-яким чином стимулювати таке виконання. Держава має сама виконати рішення Суду на користь особи, звільнити її від такого обов'язку може тільки письмова відмова особи отримати присуджену за рішенням суму. Як правило, відмова від виконання буває частковою: в разі несвоєчасної виплати основної суми особа отримує право на пеню, але якщо затримка склала всього кілька днів і сума пені незначна, особа може відмовитися від нарахування пені.

Тож у зв'язку із цим Велика Палата Європейського суду з прав людей 12 жовтня 2017 року прийняла рішення в справі «Бурмич та інші проти України», яким виключила з реєстру 12 143 заяв проти України. Більш того, всі наступні заяви з «групи Іванова» (невиконання рішень національних судів) будуть виключатися ЄСПЛ з реєстру. Це пов'язано із системністю невиконання національними судами рішень ЄСПЛ. Рішення всіх подібних справ має обов'язково бути охоплено заходами виконання загального характеру, які повинна зробити Україна під наглядом Комітету Міністрів. Всі ці справи слід розглядати в рамках процедури виконання рішення в справі Іванова і передавати в Комітет Міністрів як орган, відповідальний за забезпечення справедливості і виплату відшкодування всім постраждалим від системної проблеми. З огляду на те, що інтереси реальних і потенційних жертв згаданої системної проблеми доречніше захищати в рамках процедури виконання, Суд вирішив, що продовження розгляду подібних справ буде не кращим чином служити цілям Конвенції. Тому він прийшов до висновку, що подальший розгляд таких заяв є невиправданим.

Таким чином, заявники, які отримали остаточні судові рішення, які не виконані, не зможуть отримати компенсацію, поки Україна не забезпечить ефективний механізм їх виконання.

Суддя Одеського окружного адміністративного суду Нінель Потоцька, зазначила що судова реформа, яку розпочато в Україні, не повинна обмежуватися реформуванням системи судів, добору суддівських кадрів та дисциплінарної відповідальності суддів. Важливим елементом відновлення довіри суспільства до судової влади є саме своєчасне виконання рішень судів. Ця проблема вимагає законодавчого врегулювання, щоб забезпечити гарантування кож-

ному громадянину держави прав і свобод, закріплених в Європейській конвенції про захист прав людини і протоколах до неї.

Отже, сьогодні дуже гостро стоїть проблема на законодавчому та виконавчому рівні щодо впровадження механізму примусового виконання рішень Європейського суду з прав людини, оскільки невиконання рішень свідчить про недотримання положень договорів, учасницею яких є Україна, а також ставить під сумнів демократичний та правовий характер нашої держави, оскільки невиконання зазначених рішень посягає на права та свободи людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горобець Н.Г. Огляд стану виконання рішень європейського суду з прав людини в контексті захисту права власності. Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 293–299.
2. Кочура О.О. Практика та рішення європейського суду з прав людини як джерела права в судовій практиці України. Форум права. 2014. № 1. С. 286–293.
3. Протасова В.С. Рішення європейського суду з прав людини в правових системах України і Російської Федерації: порівняльно-правовий аналіз. Теоретичні проблеми правознавства. 2010. № 1. С. 6–11.
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-15. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.